

Det lille Haldleksikon er i virkeligheden en kronologisk person- og begivenhedsliste, der er sammenstykket af data (hovedsageligt fra Dansk Biografisk Leksikon) og billeder fra en lang række kilder (se nedenfor).

Leksikonet giver sig ikke ud for at være komplet, men er dynamisk forstået på den måde, at leksikonet stadig er under udbygning og redigering.

Illustrationerne af våbenskjoldene er venligt stillet til rådighed af Finn Holbek (www.Finnholbek.dk).

Kilder:

Danmarks Gamle Folkeviser III, nr. 158.

Dansk Biografisk Leksikon. 1979-84, redigeret af Svend Cedergreen Bech (er hovedkilden til de biografiske oversigter på bl.a. Wikipedia og Den Store Danske).

Danske Diplomer og Breve nr. 22.

Vald. Andersen. *Hald Hovedgård*. Herning 1977.

Joel Berglund. Blodpenge. *Skalk* 1980 nr. 3.

Jørgen G. Berthelsen. Frederik Schinkles teglværk på Hald. *Fra Viborg-Eggen* 2011.

Laura Bertram og Thomas Oldrup. *Hald Hovedgaardens Historie - sted for sted*. Viborg 2006.

Hans Gadgaard, Jesper Hjermand og Jens Vellev. Undervandsarkæologiske registreringer ved Bispeps Hald. *Hikuin* 19. 1992.

M.E. Gulddal. Hald. *Fra Viborg Amt 1954*.

Erik Harbo. *Frøkenen på Hald*. Gylling 2008.

Hans Muhle Hoof. *Kort Fremstilling af min Virkekreds i Dannemark*. Århus 1810.

A. Heise. *Diplomatarium Vibergense*. København 1879.

Peter Ingesmann. På vej mod reformationen. *Viborgs Historie 1, Oldtid – 1726*. Redigeret af Ringgaard Lauridsen og Munkoe. Viborg 1998.

Chr. Jacobsen. *Hald*. Viborg 1985.

P. Severinsen. *Viborg Domkirke med stad og stift i 800 år*. København 1932.

Paul Ørberg. *Når nøden er størst. Viborg Gråbrødre Klosters historie fra reformationen til nutiden*. Viborg 1986.

TID	PERSON	BEGIVENHED
1250-erne		Fund af mønt fra Valdemar II på Hald I
?	?	Hald I - Valdemars skanse eller Brattingsborg (nævnes således på Resens kort 1677).
1328	Ludvig Albertsen Eberstein	<p>Rigets marsk - krigsminister 1275? - 1328</p> <p style="text-align: center;">Eberstein.</p> <p>I forbindelse med Ebersteins død 1328 nævnes Hald blandt hans ejendomme.</p> <p>Ludvig Albertsen Eberstein stammede fra en nordtysk greveslægt, som kom til Danmark omkring 1250. Vi ved ikke, hvornår han blev født, men i 1313 var han medbesejler af et forlig i Nyborg, så da må han mindst have været 25–30 år gammel, så måske født ca. 1275. Han dør i 1328.</p> <p>Eberstein var en driftig herre. I 1315 var han udnævnt til kammermester og varetog de kongelige inanser, særligt Skattekammeret. Fire år senere, i 1319, blev han første gang udnævnt som marsk for Erik Menved, altså den øverste hærfører og ledede det succesfulde angreb på Bornholm og Hammershus samme år.</p> <p>Erik Menved døde i 1319 og efterlod sig en kæmpe gæld. Eberstein krævede sammen med resten af Rigsrådet, at Erik Menveds afløser, Christoffer d 2., underskrev en stram håndfæstning, en skriftlig erklæring, afgivet af kongen om hans embedsførelse (se nedenfor). Heri stod der, at kongen skulle betale Erik Menveds store gæld og sætte skatterne ned.</p> <p>Christoffer fulgte ikke håndfæstningen og Eberstein kom mere og mere i opposition til kongen. Derfor blev han frataget sit marskembede og de mange forleneringer (se nedenfor) han havde opnået i tidens løb af kongen.</p> <p>Eberstein og andre stormænd tog kontakt med Grev Gerhard af Holsten i 1326. Samtidig opsagde han huldskab og troskab til kong Christoffer og støttede i stedet den unge hertug Valdemar af Sønderjylland, der blev valgt til konge på Viborg Ting som Valdemar III i 1326.</p> <p>Efter Valdemar III kom på tronen fik Eberstein Almind og Jelling sysler med byerne Kolding og Ribe samt Malt og Gern herreder (se nedenfor) og Viborg Landsting. Endvidere fik han gods i Thy og på Mors samt Skive by og Hjerm og Hindborg</p>

		<p>herreder. Sidst, men ikke mindst, fik han sine panteforleneringer i Blekinge og Lister tilbage. Eberstein blev også genindsat som marsk – en titel han beholdt til sin død i 1328.</p> <p>Efter Ludvigs Ebersteins død i 1328 solgte hans datter sin arvepart til sin broder Peder Ludvigsen Eberstein. Han pantsatte først sin andel i gården til Niels Bugge for i 1346 at sælge hele gården med gods til Bugge.</p> <p>Ludvig Eberstein støttede både Gråbrødrenes kloster (stiftet 1235) og oprettelsen af Johanitterklosteret (ca. 1285) i Viborg. Peder Olesen fortæller i et skrift fra 1536, at gråbrødrene kloster blev bygget fra grunden af fru grevinde Mariana og hendes sønner hr. grev Albert af Eberstein og hr. marskal Ludvig af Eberstein. Disse tre er begravet i én grav under en marmorsten. På gravstenen er slægtens våbenskjold en oprejst søvløve på blå bund – på hjelmen en treraddet busk påfuglefjer eller en løve. Grave ligger i Gråbrødrekloster</p> <p>Slægten Eberstein uddøde i 1447</p> <p><i>En håndfæstning er oprindeligt en aftale indgået ved håndslag, senere som en skriftlig erklæring, afgivet af kongen om hans embedsførelse. Håndfæstningen var stormændenes redskab til at styre kongen og indeholdt bestemmelser om, at kongen regelmæssigt skulle rådføre sig med stormændene, indkaldte "rigets bedste mænd" til danehof og regere landet sammen med dem. Kongen skulle dog stadig hylde på tinge).</i></p> <p><i>Et len var fra middelalderen et landområde, som kongen overlod en lensmand at forvalte, mod visse modydelse. Lensmanden var kongens repræsentant i et område, og havde den øverste militære og civile myndighed.</i></p> <p><i>Et syssel var en administrativ enhed der kunne bestå af flere herreder.</i></p>
1328	Ovennævntes to børn, Margrethe Ludvigsdatter (1/3-part) og Peder Ludvigsen Eberstein (2/3-part)	Arver Hald
1337	Niels og Ingeborg Bugge	Har ophold i Viborg Stift.
1346-1358	Niels Bugge	<p>Køber Hald gennem Peder Ludvigsen (der har erhvervet søsterens part). Gift med en datter af Peder Ludvigsen?</p>

Første gang vi hører om Niels Bugge er i 1333, hvor han som væbner optræder som vidne på Viborg Landsting. Han gjorde en god karriere, for i 1346 købte han Hald af Ebersteinslægten, og han er nævnt som ridder i 1348.

Niels Bugge havde gods i 16 af de jyske herreder: Hans besiddelser var godt spredt, idet han havde jord i Vendsyssel, på Mors, i Østjylland og ved Kongeåen. Størstedelen af hans gods var dog i Salling og på Viborgeggen. Han byggede borg ved Nr. Vosborg ved Storåen og kom i besiddelse af Spøttrup.

Dele af hans store gods tilflyder, via svigersønnen Godskalk Skarpenberg og hans sønnesøn, bispestolen i 1393. I jordebog? fra 1540 er der tale om minimum 43 gårde i de tilgrænsende sogne til Hald.

Som stormand havde han naturligt forbindelse til Valdemar Atterdag (konge 1340-1375), og han førte sig frem med stor selvbevidsthed. Niels Bugge og andre stormænd støttede Valdemars forsøg på at samle det danske rige, der i stor udstrækning var pantsat til de holstenske grever. Bugge deltog i 1343 med kong Valdemar i de forhandlinger, der skulle bilægge en strid mellem Sverige og Norge.

Niels Bugges betydning i samtiden afspejles måske i at han er omtalt i tre bevarede folkeviser.

Men i 1351 gik Bugge og andre jyske stormænd sammen med Claus Limbeck fra Kalø imidlertid mod kongen. Årsagen var, at stormændene var af den klare mening, at Valdemar Atterdag arbejdede på at indskrænke deres magt. De oprørske jyske stormænd søgte atter forbindelse med de holstenske grever og kampen stod om de jyske borge.

Én af ovennævnte folkeviser fortæller, at Hald var under belejring i 7 år – fra 1351-1358, men det kan ikke passe, da det i kilderne fremgår, at de stridende parter fik etableret en fred i 1353. Det er tvivlsomt, om Hald overhovedet var belejret på noget tidspunkt, men hvis det var tilfældet, må det altså alene have været i tidsrummet 1351-1353.

Det var Niels Bugge som ad flere omgange forhandlede fredsbetingelserne med Valdemar Atterdag. Freden indebar, at der skulle udveksles fanger. Bugge blev belønnet for sin bedrift og fik plads både i Det Kongelige Retterting (landets øverste domstol) og i Rigsrådet (se nedenfor). Freden viste sig at være skrøbelig, og utilfredsheden blussede op igen i 1357. I december 1358 drog Niels Bugge sammen med to andre jyske stormænd, Ove Stigsen og Peder Andersen, til Slagelse for at forhandle fred med kong Valdemar. Lillejuleaftensdag brød forhandlingerne sammen og parterne skiltes i vrede.

De tre stormænd forlod Slagelse med et frit-lejde-brev gældende for 8 dage i sadeltasken. Ved overfartsstedet vest for Middelfart blev de, ifølge historien, dræbt af tre lokale fiskere. Mordvåbnet var ikke videre stormandsagtigt – det var nemlig de grebe fiskerne brugte til at grave orm med.

Kongen blev mistænkt for at stå bag drabene, men Valdemar Atterdag svor sig fri, og efterfølgende blev der udvekslet såkaldte orfejdbreve (se nedenfor) mellem kon-

		<p>gen og Niels Bugges søn Knud.</p> <p>De tre fiskere blev dømt for drabet på Bugge, men blev kun idømt en ganske ringe bod, de såkaldte "Buggepenge" (3 mark til rigets kasse i 1700-tallet). I begyndelse skulle de tre drabsmænd betale, senere blev boden pålagt de jordlodder som de havde ejet. Da jordlodderne var styrtet i havet overgik betalingen til Middelfart By. Her betalte byen troligt frem til 1873, hvor byrådet mente, at nu måtte det være nok efter 515 år - beløbet var i mellem tiden svundet ind til 49 skilling. Rigsdagen bevilgede fritagelsen på finansloven i 1874.</p> <p>Rigsrådet var fra slutningen af 1200-tallet et råd af rigets stormænd, både gejstlige og adelige i et antal op til 30 livsvarige medlemmer udnævnt af kongen.</p> <p>Et ordfejdebrev er et skriftligt løfte, som slægtninge til en dræbt person afgav om ikke at hævne drabet.</p>
?	?	<p>Hald II - Niels Bugges Hald eller Gammelhald.</p> <p>Næsten cirkulært voldsted 70 x 90 m. Topfladen i op til 7 m over det omgivende terræn. Omgivet af en op til 15 m bred grav med en yderligere ringdæmning. Adgangsvejen på den vestlige del af voldstedet på J. Eibes tegning fra 1827 synes at være den samme som i dag.</p> <p>Arkæologiske undersøgelser i 1908-1909 ved Herredsfoged C. Krabbe og arkitekt C. M. Schmidt fra Nationalmuseet afslørede spor efter en nedbrudt bygning med hypocaust og en muret ringmur på op til 1,25 m tykkelse.</p> <p>Efter nedbrydningen (1393?) er hele området blevet dækket op men 1,0 m gruslag, måske en planeringen for en ikke gennemført nybebyggelse af stedet?</p>
?	Valdemar Atterdag	Erobret og besat (og udplyndret?) som resultat af Bugges svigersøn Godskalk Skarpenbergs deltagelse i det sidste jyske stormandsoprør mod Valdemar Atterdag
?	Valdemar Atterdag	Køber Hald af Johan eller Henneke Skarpenberg, Bugges dattersøn. Pantsættes af kongen til Timme Limbeck
1387-1393	Dronning Margrethe I	Frikøbes fra Timme Limbeck af dronningen 1387.
1393	Skænkes til Viborg Bispesol (for øvrigt sammen med Borgvold i Viborg)	Borgen skal nedbrydes og materialerne (sten og tegl?) benyttes til Viborg Domkirke – mod en årlig sjælemesse for dronningen og hendes forældres sjæle.
1393	Dronning Margrethe I	Stifter Vor Frue kapel (i tegl) på Domkirkens sydside, som formodentlig bygges af stenen fra Hald.
1423	Biskop Lave Glob Viborg Bispesol	Nævnes ved Unionsmødet i Kalmar 1397. "Skønt han styrede sit stift en hel menneskealder igennem er det, der vides om ham, overmåde lidt og lidet mærkeligt". Nævnes 1427 og død inden 1430 (Kr. Erslev i DBL). Adskilte i 1411 domkirkens gods fra kapitlets og fik pave Martin V's billigelse i 1426 til at adskille bispen og kapitlets gods fra hinanden. Det sker dog først i 1440. Stiftets store hoved- eller herregårde tilfaldt bispen. Muligvis indretter Lave Glob en residens af privat karakter på Hald og henlagde nogle af sine embedsfunktioner til Hald. "Stedet var fra naturens hånd indbydende, afstanden til Viborg var overkommelig, og det kunne tænkes at biskoppen kunne ønske at holde en vis afstand fra kapitelherrene og stiftsstaden overhovedet. Hertil kom traditionen, Halds fortid" (Kr. Erslev i DBL).
1423	Biskop Lave Glob Viborg Bi-	På holmen, der senere kommer til at huse det III Hald, nedrammes et system af runde pæle (store sidegrene) i søbunden. Tanken har vel været at sikre en byggeplads for en borg? Pælene står 1,80 m under nuværende overflade (svarer nogen-

	spestol	lunde til faldet ved stigbordet i Non Mølle) og antyder vel en situation, hvor vandstanden har været ca. 2 m lavere?
1463 eller yngre	Viborg Bispestol	Nedrammede firkantede pæle bevaret i op til 1,12 m over bunden. Placeret ved en vandstand mindst 1,12 m. højere en pælene fra 1423. Der er altså sket en drastisk vandstandshævning på et tidspunkt mellem 1423 og 1463 (eller yngre).
1451-1478	Bisp Knud Mikkelsen	<p>Retslærd. Hans familieforhold er ganske ukendte.</p> <p>Han immatrikuleredes i Rostock 1421 og drog senere til Erfurt, hvor han tog magistergraden 1425. Frem til 1451, hvor han udnævnes til Bisp i Viborg, er han bl.a. rektor ved universitet i Erfurt, bliver juridisk doktor og dekan i Københavns kapitel 1440.</p> <p>Som biskop har Knud Mikkelsen ikke sat sig mange spor, i eftertiden er han mest kendt som juridisk forfatter og embedsmand.</p> <p>Han nævnes som forfatter til et i datiden meget udbredt lille medicinsk arbejde om pesten og skrev de såkaldte "Biskop Knuds Glosser" til den middelalderlige latinske oversættelse af Jyske lov. (De indeholder en kommentar til hvert enkelt kapitel i loven med angivelse af på hvilke punkter lovens regler er blevet ændret eller suppleret bl.a. gennem rigslovgivningen. Kommentaren, der blev trykt sammen med loven 1504 og 1508, er det eneste danske bidrag til middelalderens retsvidenskab og synes i datiden at have været ret kendt; således finder man i de bevarede lov-håndskrifter jævnlig kortere uddrag af gloserne (DBL).</p> <p>Knud Mikkelsen var som embedsmand kongens kammermester 1445-1447, rigsråd var han allerede som dekan i København. 1440.</p> <p>Kongen benyttede ham gerne som diplomat, således til forhandlinger med hansestæder og nordtyske fyrster 1443, med England 1449 og 1465, med Skotland 1460, med de preussiske stæder og Polen 1462 og med Ludvig XIs misfornøjede vasaller nogle år senere.</p> <p>Hans dødsår kendes ikke, men falder i tiden 1478-88.</p> <p>Knud Mikkelsens våbenskjold viser et på langs delt våbenskjold med et firefoddede dyr i hvert felt.</p>
1478-1498	Bisp Niels Glob	<p>Adelig herkomst. Faderen var Peder Mogensen fra Galtrup.</p> <p>Glob var 1465 dronning Dorotheas kapellan, før han 1478 af paven Sixtus IV blev udnævnt til biskop i Viborg.</p>

		<p>Som Viborgs biskop forøgede han bispesædets gods, men ellers vides der ikke noget om hans kirkelige embedsførelse.</p> <p>Kong Hans benyttede ham gerne i diplomatiets tjeneste. Han deltog således i kongens hyldingsrejse til Norge 1483 og medbeseglede den i Visby udstedte revers, hvorved Iver Axelsen Thott forligtes med kongen i 1487. 1492 blev han atter sendt til Gotland med rigshofmesteren Poul Laxmand for at mægle mellem lensmanden Jens Holgersen Ulfstand og indbyggerne. 1488 var han en af de voldgiftsmænd der i Flensborg afgjorde en strid mellem kong Hans og hans bror Frederik. 1495 deltog han i Kalmarmødet.</p> <p>Skibby krønikken beklager hans tidlige død, ellers ville han med sin fremragende begavelse være blevet en meget berømt mand. Krøniken fortsætter: ”hans livs renhed var plettet af hans ungdoms overilelser”. A. Heise skriver videre: Han døde pludselig i Aalborg 1498. Man anvendte på ham et gammelt latinsk munkevers, hvis mening synes at være: ”at som en ræv blev han ved kongens magtbud indtrængt i stiftet, som en løve styrede han det, men som en hund døde han i Aalborg”.</p> <p>Begravet i Viborg Domkirke under en store sandstens gravplade (bevaret i kirken - se ovenfor).</p> <p>Hans broder var Oluf Pedersen (Glob) var foged på Spøttrup.</p>
1498-1508	Bisp Niels Friis	<p>Adelig herkomst.</p> <p>Han fik sin uddannelse i jura ved tyske universiteter. I 1482 ved universitetet i Greifswald og i 1486 står han indskrevet i Kölns Universitet som magister og studerer jura.</p> <p>Efter sin universitetstid fik han ansættelse i kongens kancelli. I 1498 valgtes han som bisp i Viborg.</p> <p>Niels Friis tog godt vare på bispestolens pengesager og forøgede bispestolens jordegods.</p> <p>Han sad i rigsrådet og deltog som medlem her i en række vigtige møder og forhandlinger. I 1505 var han sendebud ved forhandlingerne i Kalmar med svenskerne, i 1506 ved et fredsmøde med Lübeckerne i Segesberg og i 1507 var han medbesejler af Nykøbing-recessen (se nedenfor).</p> <p>Han døde i sommeren 1508 – Huitfeldt skriver 1512.</p> <p><i>Reces anvendes i 1400- og 1500-tallet om traktater med udlandet.</i></p>
1509-1520	Bisp Erik Kaas	<p>Søn af Niels Kaas til Taarupgaard. Tog magistergraden og nævnes som kannik i Viborg 1501. Sad i rigsrådet men spillede ikke nogen større rolle. Tilstede ved Chr. II kroning i Oslo. Døde 1520</p>

1520-1536	Bisp Jørgen Friis	<p>Jørgen Friis (ca. 1493-1547) blev biskop i Viborg i 1520.</p> <div data-bbox="820 331 1078 741" data-label="Image"> </div> <p>Pave Leo 19. beskikkelsesbrev til Jørgen Friis som biskop over Viborg Stift fra 1520 bruges som omslag til Halds Lensregnskaber 1545-46.</p> <p>Friis stammede fra den gamle danske uradel, altså en adelsslægt, der kunne føres sin historie langt tilbage i middelalderen. Hans uddannelse er sket bl.a. ved Kølns Universitet, og hjemkommet fra Tyskland fandt han ansættelse i kancelliet.</p> <p>Det var Christian II og dronning Elisabeth, der gennemtvang Jørgen Friis som biskop i 1520, og det lader til, at de gode kirkefolk i Viborg ikke har turdet sige nej.</p> <p>Jørgen Friis var i ringe grad en kirkens mand – han var meget verdslig i sin livsførelse og manglede grundlæggende indsigt i kirkelig forhold. Han var fra sin indsættelse grådig efter jord, og han lå i evige retsstridigheder – specielt med stiftets klostre.</p> <p>Heller ikke som medlem af rigsrådet indlagde hans sig store fortjenester, og kongen benytter sig sidste gang af hans tilstedeværelse ved fredsmødet i Lübeck juni 1525.</p> <p>Jørgen Friis' danmarkshistoriske rolle er i tilknytning til reformationen. Han holdt stædigt fast i katolicismen og manglede ganske evner til at klare den stadigt mere tilspidsede ”revolutionære” situation i Viborg i 1520’erne. Han beordrede blandt andet reformatoren Hans Tavsens taget til fange i 1528. Det medførte dog, at viborgenserne satte sig voldsomt til modværge. Friis fik ikke noget ud af sit forehavende. I 1529 fik viborgenserne lov til at rive sognekirkerne ned og tog Franciskaner- og Dominikanerkirkerne i besiddelse som lutherske sognekirker. Samme år tager Friis fast ophold på Hald. Dermed var reformationen i Viborg en realitet. Jørgen Friis prøvede at tilbagerulle reformationen, og året efter forsøgte han at flytte bispestolens gods til Hald Slot og derudover forfølge de præster, der var blevet lutheranere. Sin halvbror, kantoren, der også var blevet luthersk, fratog han Sebber kloster.</p> <p>Sideløbende med retsstridighederne og bekæmpelsen af lutheranerne byggede Jørgen Friis i 1520’erne Spøttrup og en ny borg ved Hald i 1528-1529. Jørgen Friis’ Hald Slot var imponerende, ca. 30 x 80 m stort og med op til 8 m høje og 30 m. brede volde. De tykke volde skulle modstå det nye stærke krigsvåben kanonen, og hist og her var der skydeskår til Halds egne kanoner. Slottets store tårn var med sin kanonrondel tip top moderne for sin tid.</p>
-----------	-------------------	--

		<p>Efter Frederik I's død i 1533 fik bisperne igen den kirkelige ret og Friis fortsatte med at forfølge stiftets lutherske præster. I 1534 var han nødt til at følge de jyske adelige, da de valgte den lutherske hertug Christian af Slesvig til konge. Borgerkrigen, kaldet Grevens Fejde, var brudt ud og Skipper Clement drog hærgende igennem Jylland. Lynderupgård og Spøttrup blev brændt af. Hald gik tilsyneladende fri. Det kan være, at befæstningen var for stærk.</p> <p>Jørgen Friis blev som led i reformationskampen anholdt uden for Hald i 1535, og stillet for Det Kongelige Retterting, hvor hans misgerninger mod præsterne blev oprullet. Året efter udgik der kongebrev om fængsling af Friis. Han blev sat på fri fod i 1538, efter han havde accepteret de nye tider og levede herefter som herremand på Krastrup Gods. I 1540 blev han forlenet med Vrejlev gods og kunne derefter atter indtræde i rigsrådet.</p> <p>Da han var med til at fælde en herredagsdom under det vigtige rigsrådsmøde i Ribe 1542, har han muligvis også overværet sin gamle modstanders, Hans Tausen, indvielse til biskop i Ribe. Indsættelsen foregik dagen inden herredagens begyndelse.</p> <p>Friis døde i 1547. Han var til det sidste optaget af at føre retssager. Han forblev ugift, men efterlod sig en datter.</p>
1524-26		Kirkerne Sankt Ib, Villads, Stefan og Budolfi nævnes ikke i Landhjælpen og er sandsynligvis nedrevne. Stenene ført til Hald?
1535		Jørgen Friis handler gods. Brev givet på Hald.